

БРАНИСЛАВ Ж. КЛАЈИЋ

Генералштаб Војске Србије
Београд

РАДАН О. КОСТИЋ*

Фонд за социјално осигурање војних осигураника
Београд

УДК 330.34(497-11)

Прегледни рад
Примљен: 23.08.2020
Одобен: 28.09.2020

Страна: 583-591

КОМПАРАТИВНА АНАЛИЗА ИНДИКАТОРА РАЗВОЈА РЕПУБЛИКЕ СРБИЈЕ И ЗЕМАЉА ЈУГОИСТОЧНЕ ЕВРОПЕ

Сажетак: Макроекономска политика третира бруто-домаћи производ (БДП) као главни индикатор економског развоја. Међутим, како он сагледава само производну димензију, јављају се бројне критике и предлози за његово унапређење, на начин обухвата додатних димензија, које ће успети да вреднују квалитативни аспект нових и унапређених роба и услуга. У овом раду ће се на примеру Републике Србије и земаља југоисточне Европе сагледати утицај додатних индикатора економског развоја, унапређења благостања и добробити друштва.

Кључне речи: економски развој, макроекономски агрегати, бруто-домаћи производ

Увод

Благостање, добробит и развој друштва и економије се налазе међу најзначајнијим циљевима сваке земље. Друштвене науке се овим питањима баве са различитих аспеката. Међутим, како су “благостање”, “добробит” и “развој” апстрактне и концептуално различите конструкције, нема јединственог приступа који ће их дефинисати. Један од најранијих показатеља који је настојао измерити економске услове (Грбић & Јовановић, 2020), у виду тоталног излазног продукта, односно output-а, јесте - бруто домаћи производ (БДП). У раду ће се поћи од историјског настанка БДП-а, затим иницијативе за његово унапређење и разлоге који су до њих довели, а затим ће се главни део рада базирати на графичке приказе и поређење појединих макроекономских показатеља и индикатора благостања Републике Србије (Грбић, 2019) у односу на земље југоисточне Европе.

Компаративном анализом ће се доћи до закључака о позицији Републике Србије у макроекономском амбијенту земаља југоисточне Европе, као и о степену достигнутог развоја у последњој деценији.

* kostic.radan1976@gmail.com

Настанак бруто домаћег производа (бдп)

Овај индикатор, развијен 30-их и 40-их година прошлога века, настоји да прикаже укупно произведена, крајња добра и пружене услуге (на државном или регионалном нивоу) у току одређеног временског периода (Dickinson, 2011). Док се лауреат Нобелове награде - Симон Кузњетс (САД) и Колин Кларк (УК) сматрају првим дизајнерима модерног мерења БДП-а, питање мерења економске активности и пореског капацитета су привлачили пажњу званичника много раније (Coyle, 2014). Међутим, ови и даљи појединачни покушаји у неким земљама попут Уједињеног Краљевства и Француске нису довели до шире употребе јединственог индикатора који ће проценити благостање или развој економије. Тек када су Бретонвудским споразумом (1944) основане Светска банка и Међународни монетарни фонд (ММФ), мерење БДП-а је постало интернационални стандард којим се процењивало економско стање земаља.

Као што му и назив говори, бруто домаћи производ је веома ограничен индикатор који се фокусира само на специфично материјално стање, односно бруто производњу свих економских агената, у одређено време, на одређеном географском подручју.

Он је текућа варијабла, која не даје много директних информација о фонду, односно залихама људског капитала, нивоу образовања или физичком капиталу. Надаље, јављају се потешкоће у виду прорачуна удела неформалне (сиве) економије, нових добара, квалитативних промена (Драгутиновић и др., 2015: 96). Додатно, искључивање нетржишних активности чини БДП неуверљивим представником укупног благостања друштва (Ђорђевић & Крстић, 2020).

С обзиром на то да БДП има одређених битних недостатака у погледу економских димензија и да евидентно не представља савршену меру економског output-а, потребно је унапредити га и комплементирати економским индикаторима (Живковић и др., 2019) који су неопходни за добијање свеобухватне слике благостања, добробити и развоја друштва, у оквиру економских димензија.

Унапређење мерења БДП-а у циљу боље процене економских капацитета

У последњим декадама, са економским кризама и растућим социоекономским проблемима (растућа неједнакост међу слојевима друштва, забринутост за животну околину, заштита од губитка посла итд.) чак и у најнапреднијим земљама, попут САД и В. Британије, било је много критика упућених доминацији БДП-а и позива за алтернативне или комплементарне показатеље благостања, добробити и развоја (Јовићевић и др., 2019; Радивојевић и др., 2019). Ови процеси су довели до ширења и прихватања неких од раније познатих индикатора, попут Индекса људског развоја (Human development index, даље - HDI) и усвајања неких нових индикатора, попут оних који се налазе у Циљевима одрживог развоја Уједињених нација (www.un.org).

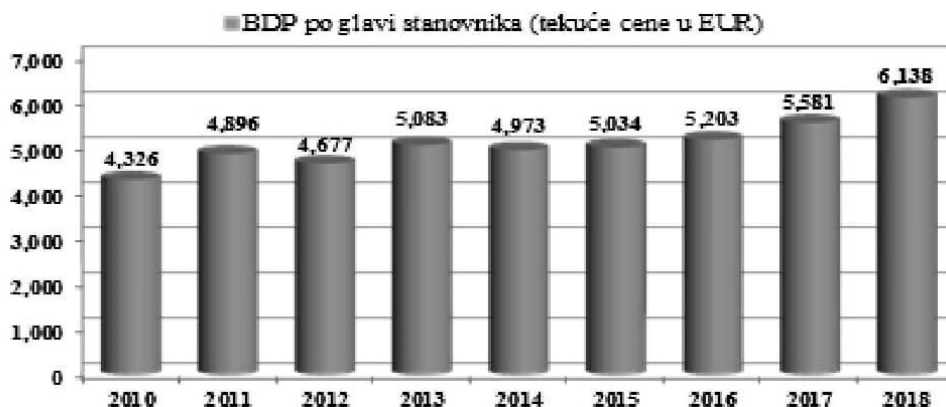
Иако у новије време критикован, БДП је и даље доминантни индикатор економског развоја. Оно у чему се економисти слажу, то је да га је неопходно допунити методологијом прорачунавања доприноса нових производа и квалитативних промена (Милојевић и др., 2018). Многи нови технолошки производи су уведени протеклих декада и њихов квалитет је знатно нарастао временом. Такође, сектор услуга (здравство, финансије, едукација) је остварио значајне бенефите услед технолошких иновација.

Компаративна анализа БДП-а Републике Србије и земаља Југоисточне Европе

Док се унапређење капацитета економске процене и прецизности БДП-а јавља као важна потреба, главне дебате се фокусирају на веродостојност БДП-а као репрезентативног индикатора људског развоја и добробити.

На графикону 1 је приказано кретање БДП-а по глави становника у Републици Србији, у периоду 2010-2018. године.

Графикон 1: БДП_г у Р. Србији

Извор: Народна банка Србије

Критичари БДП се слажу у једном, а то је да се питања здравља, образовања, окружења, одрживости, неједнакости и социјалне кохезије морају укључити са показатељима производње како би се добио објективнији показатељ напретка земље (Alvaredo et al., 2013). Као прилог томе, наводи се како је реални БДП као показатељ економског раста у претходним годинама (посебно БДП по глави становника) показивао да су развијене земље искусиле значајан економски раст (Јеремић и др., 2020). Међутим, када се расподела овог раста истражи, утврђено је да је главница раста заробљена од стране великих мултинационалних компанија (Прдић, 2017:108) и само једног процента популације, док је просечни ниво прихода домаћинстава углавном стагнирао (Piketty & Saez, 2006). Другим речима, ниво неједнакости се увећава значајно и као последицу ствара социјалне, политичке и економске проблеме. Као што је напоменуто и све чешће дискутовано у литератури (Живковић, 2019), један од по-

тенцијало примењивих комплементарних индикатора је и Индекс људског развоја (HDI).

Извештај о људском развоју (United nations development programme/Human Development Reports), публикован од стране Уједињених нација наводи да је људски развој процес увећања људског избора (Прдић & Дешић, 2019). Најчешће се тај избор односи на дуг и здрав живот, да се буде образован и да се има приступ ресурсима потребним за пристојан стандард живљења (Пантић и др., 2019). Додатни избори се односе на политичке слободе, безбедност од криминала и физичког насиља, задовољавајуће време рада и одмора, учествовање у економским и културним активностима заједнице, гарантована људска права и лично самопоштовање. HDI мери људски развој кроз три димензије (Пантић и др., 2019). Прва је дужина живота, друга је ниво образовања (односно ниво писмености и степен уписа ђака) и трећа је BDP_{pc} (БДП по глави становника). Кроз формулу се изражава на следећи начин (Abramovitz, 1959: 122):

$$\chi - \text{индекс} = (\chi - \min(\chi)) / (\max(\chi) - \min(\chi))$$

у наведеној формули, min и max су најнижа и највиша вредност променљиве коју она може постићи, а израчунавање сваке од три димензије HDI индекса се врши на следећи начин:

$$\text{Љивотни век} = (LE - 25) / (85 - 25);$$

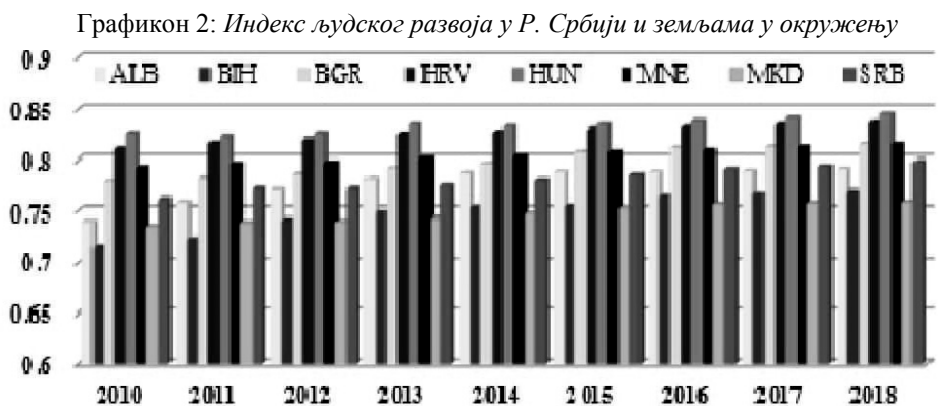
$$\text{Степен образовања} = (2/3 * ALI) + (1/3 * GEI), \text{ где је}$$

$$a) \text{ Писменост код одраслих (ALI)} = ALR / 100;$$

$$b) \text{ Godišnji upis đaka (GEI)} = CGER / 100;$$

$$\text{Bruto domaći proizvod} = (\log(BDP_{pc}) - \log(100)) / (\log(40000) - \log(100))$$

На наредном графикаону 2 можемо видети кретање HDI у Републици Србији и појединим земљама у региону.

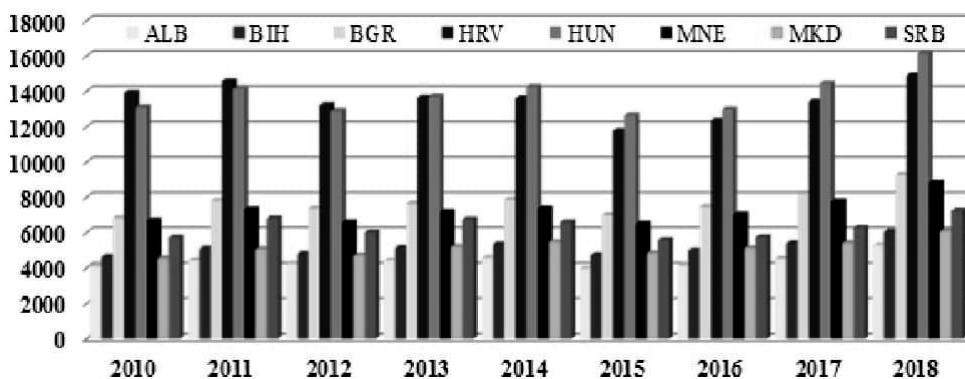

Извор: Светска банка

С обзиром на то да су Мађарска, Хрватска, Бугарска и Црна Гора испред Р. Србије (која је на крају 2018. године заузела 63. место од 189 земаља), евидентно је да има простора за унапређење одређених чинилаца HDI.

Када се анализира BDP_{PC} (USA\$) Р. Србије и земаља у окружењу, редослед је сличан, што је и природно с обзиром на то да је BDP_{PC} укључен у израчунавање HDI. Једина чињеница која не буди оптимизам је та што би Р. Србији за повећање HDI за 10% био потребан раст BDP_{PC} за читавих 100% (са непромењеним другим параметрима).

Графикон 3: Износ БДП_и у Р. Србији и земљама у окружењу

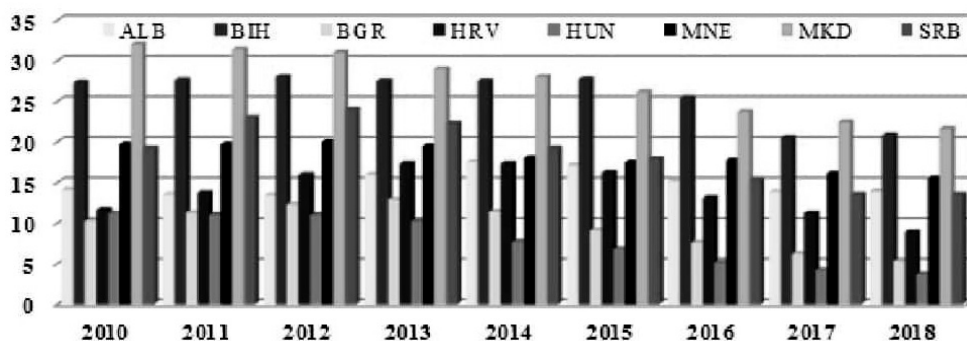

Извор: Светска банка

Додатна идеја за унапређење индикатора развоја и благостања јесте унапређење HDI димензијом “вредновања година живота” (value of life years - VLY), која би се мерила на начин анкетирања становништва колико је оно спремно да издвоји средстава како би смањило ризик од умирања. Надаље разматрајући сличне индикаторе, јавља се Прави (изворни) индекс прогреса (Genuine progress index, у даљем тексту - GPI) који је такође актуелан последњих двадесетак година. GPI је развијен у склопу теорије “зелене економије”, која економско тржиште сагледава као део екосистема. Он настоји да измери да ли су екстерналије и социјални трошак економске производње и потрошње у једној земљи негативан или позитиван фактор на свеукупну добробит и здравље. Теоретичари зелене економије наводе да се БДП увећава двоструко при стварању загађења – једном када се ствара загађење (као екстерналија појачаних процеса производње) и поново када је загађење очишћено (у складу са Кузњецовом кривом, БДП ће расти пропорционално са загађењем, до постизања одређеног нивоа развоја и стандарда, затим ће, уз већа улагања у животну средину, загађење опадати). Квантификовање трошкова и користи ових екстерналија представља тежак задатак. Поред загађености овај показатељ разматра многе варијабле попут личне потрошње, неједнакости, рада од куће, вишег образовања, волонтерског рада, трошак криминалитета, губитак времена за доколицу, незапосленост, запосленост која није у складу са нивоом образовања запослених, саобраћајне несреће, губитак обрадивих површина и шума, емисија CO₂ итд.

Посматрајући податке о незапослености, проценат незапослених се у претходној декади кретао у обрнутом смеру од раста БДП-а. Може се приметити да међу земљама обухваћеним овом анализом, лидер у висини BDP_{pc} (Мађарска) је уједно и лидер у малом проценту незапослених, са 3,7% незапослених у 2018. години (графикон 4).

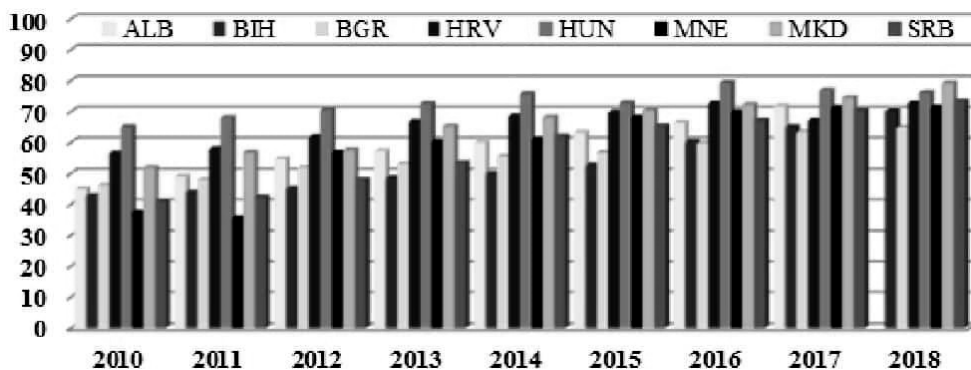
Графикон 4: Стопа незапослености у Р. Србији и земљама у окружењу

Извор: Светска банка

Оно што иде у прилог критичарима БДП-а, јесте да када БДП по глави становника споро расте, веома су видљива унапређења у квалитету услуга (Costanza et al., 2014), опреме високих технологија (паметни уређаји), сервисима заснованим на интернету (PayPal, Facebook и сл.), бизнис модели (Uber) итд. У прилог наведеном, графички ће се приказати (графикон 5) колико је проценат популације који користи интернет услуге у Р. Србији и одабраним земљама.

Графикон 5: Стопа корисника интернет услуга у Р. Србији и земљама у окружењу

Извор: Светска банка

Република Србија са 73,4% корисника интернет услуга спада међу развијеније земље у региону (Мађарска има само 2,7% више корисника), уз евидентно велики раст од 33,4% у протеклих осам година.

Нови производи и услуге, попут претходно анализираних, који имају јак квалитативни раст (често и пад у цени), генеришу велики вишак код потрошача. Међутим, постојећи дефлациони методи за прорачун БДП-а нису прикладни да обухвате такав вишак код потрошача, који долази од нових производа и унапређења у квалитету, што иде у прилог тврдњама да постојећи БДП не осликава у потпуности економски развој и социјално благостање.

Закључак

Економски развој, социјално благостање и добробит појединаца су неспорно најважнији политички, социјални и економски циљеви сваке земље. Бруто домаћи производ је деценијама водећи и доминантни индикатор економског развоја, међутим све чешће можемо видети студије које га сматрају неадекватним индикатором људског развоја и благостања. Предлаже се његово комплементирање индикаторима попут Индекса људског развоја (HDI) или Правог индекса прогреса (GPI), који ће у прорачун узети различите димензије попут услова живљења, стопе криминалитета, загађења, неједнакости, зелених површина, доступности здравствене заштите и образовања, као и социјалне кохезије.

Посматрајући макроекономске агрегате и индикаторе развоја Републике Србије у поређењу са земљама суседима, може се закључити да бруто домаћи производ и стандард расту темпом који је на нивоу просека земаља у развоју, али и да је БДП по глави становника знатно нижи од појединих земаља суседа који су пуноправни чланови Европске уније. Када се у обзир узму индикатори попут HDI и GPI, похвалан је раст услуга заснованих на интернету и коришћењу “паметних” уређаја, посебно што се континуирано улаже у развој наведених технологија (у најави је формирање и Националног дата центра). Ставке које остављају простора за додатна унапређења тичу се екологије и заштите животне средине, унапређења образовања и додатно смањење стопе незапослености.

Свест о недостацима БДП-а као мере људског развоја и добробити је све већа последњих година и евидентно је да су све интензивнији напори да се конструишу алтернативни и комплементарни индикатори. Неоспорна је чињеница да се потпунија слика добија укључивањем великог броја истих у разматрање, уз постојећи проблем вагања и приоритизације свих понуђених димензија.

Литература:

1. Abramovitz, M. (1959): *The Allocation of Economic Resources*. Stanford University Press, NY.
2. Alvaredo, F., Atkinson, A., Piketty, T., Saez, E. (2013): *The top 1% in international and historical perspective*. Journal of economic perspectives, 27(3), 3-20.

3. Grbić, M. & Jovanović, D. (2020): *Komparativni finansijski sistemi - implikacije za ekonomski rast*. Oditor, 6(1), 49-65.
4. Grbić, M. (2019): *Ključne determinante razvoja finansijskog sistema*. Oditor, 5(2), 7-21.
5. Dickinson, V. (2011): *Cash flow patterns as a proxy for firm life cycle*. The accounting review, 86(6), 1969-1994
6. Dragutinović, D, Filipović, M, Cvetanović, S. (2015): *Teorija privrednog rasta i razvoja*. Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.
7. Đorđević, D., & Krstić, D. (2020): *Odnos fiskalne politike i održivog razvoja*. Održivi razvoj, 2(1), 7-15.
8. Živković, A., Pantić, N., & Rosić, M. (2019): *Fiskalna održivost makroekonomskog sistema članica Evropske unije*. Oditor, 5(2), 32-41.
9. Živković, A. (2019): *Kvalitet upravljanja operativnim rizicima u finansijskim institucijama*. Akcionarstvo, 25(1), 5-32
10. Jeremić, M., Zekić, S., Matkovski, B., Đokić, D., & Jurjević, Ž. (2020): *Price transmission analysis in pork supply chain in Serbia*. Ekonomika poljoprivrede, 67(2), 417-430.
11. Jovičević, P., Šarenac, Z. Đ., & Krstić, S. L. (2019): *Monetarna analiza karakteristika Evropske centralne banke i Narodne banke Srbije*. Vojno delo, 71(6), 284-297.
12. Milojević, I., Stojanović, C., Todorović, Lj. (2018): *Investicioni problem siromaštva sa osvrtom na Republiku Srbiju*. Akcionarstvo, 24(1), 31-50
13. Pantić, N., Jovanović, B., & Issa, H. R. (2019): *Oporezivanje u funkciji održivog razvoja*. Održivi razvoj, 1(2), 37-51.
14. Pantić, N., Milunović, M., Tankosić, M., Marjanović, N., & Krstić, S. (2019): *Dependence of property incomes and social contributions as indicators of agro-budgetary policy management*. Ekonomika poljoprivrede, 66(3), 707-720.
15. Piketty, T., Saez, E. (2006): *The evolution of top incomes: a historical and international perspective*. NBER working paper no. 11955.
16. Prdić, N., Dešić, J. (2019): *Efekti cena na tražnju agroindustrijskih proizvoda*. Kultura polisa, 16(38), 737-747
17. Prdić, N. (2017): *Konkurentna prednost preduzeća na osnovu benčmarking analize poslovanja*. Oditor, 3(3), 107-117.
18. Radivojević, V., Kahrović, E., & Krstić, M. (2019): *Population skills as an indicator of European countries' competitiveness in the modern economy*. Vojno delo, 71(5), 105-116.
19. Rikalović, G, Jovanović, B, Devetaković, S. (2015): *Nacionalna ekonomija*. Ekonomski fakultet Univerziteta u Beogradu.
20. Coyle, D. (2014): *GDP: A brief but affectionate history*. Princeton University press.
21. Costanza, R., Groot, R., Sutton, P., Van der Ploeg, S., Anderson, S., Kubiszewski, I., Farber, S., Turner, T. (2014): *Changes in the global value of ecosystem services*. Global environmental change, 26, 152-158.

Интернет адресе

1. <https://data.worldbank.org/>
2. <https://www.nbs.rs/internet/cirilica/index.html>
3. <https://www.econlib.org/library/Enc/bios/Kuznets.html>
4. <http://hdr.undp.org/>
5. <https://sustainabledevelopment.un.org/?menu=1300>
6. <https://www.unenvironment.org/regions/asia-and-pacific/regional-initiatives/supporting-resource-efficiency/green-economy>
7. <http://www.hdr.undp.org/>

COMPARATIVE ANALYSIS OF DEVELOPMENT INDICATORS OF THE REPUBLIC OF SERBIA AND THE COUNTRIES OF SOUTH-EAST EUROPE

Summary: Macroeconomic policy treats gross domestic product (GDP) as the main indicator of economic development. However, as he sees only the production dimension, there are numerous criticisms and suggestions for its improvement, in the way of including additional dimensions, which will succeed in evaluating the qualitative aspect of new and improved goods and services. In this paper, the influence of additional indicators of economic development, improvement of welfare and welfare of society will be considered on the example of the Republic of Serbia and the countries of Southeast Europe.

Key words: economic development, macroeconomic aggregates, gross domestic product

